

QARAQALPAQ HÁM INGLIS TILLERINDEGI ATLIQLARDA BIRLIK MÁNISINIŇ AŇLATÍLÍWÍ

Bekbergenov Hikmet Utepovich

Tayanish doktorant, Qaraqalpaq Mámleketlik Universiteti

<https://www.doi.org/10.5281/zenodo.8046896>

ARTICLE INFO

Received: 08th June 2023

Accepted: 15th June 2023

Online: 16th June 2023

KEY WORDS

Atlıq, affiks, birlik, kóplik, san, forma.

ABSTRACT

Bul maqalada qaraqalpaq hám inglis tillerindegi atlıqlarda birlik san mánisiniŇ aŇlatılıw ózgeshelikleri sóz etiledi. Izleniw jumısınıŇ baslı máqseti usı eki tildegi atlıqlardıń birlik san mánisin bildiriw usıllarındaǵı uqsaslıq hám ayırmashılıqların ashıp beriw bolıp tabıladı. Birlik san mánisin aŇlatıw quralları bolǵan morfologiyalıq, sintaksislik hám leksikalıq qurallar talqılanıp, olardıń hár qaysısınıŇ ózine tán strukturalıq hám semantikalıq ózgeshelikleri eki tilde bir birine qarsı qoyıp salıstırıldı.

Bizdi qorshap turǵan obyektiv shınlıqtaǵı barlıqlar dara hám kóp nárselerden quralǵan bolıp, sanamızda birlik hám kóplik logikalıq túsiniklerin payda etedi. Bular tilimizde atlıqlar, almasıqlar hám sanlıqlar arqalı morfologiyalıq, sintaksislik hám leksikalıq usıllarda aŇlatılıp, hár qaysısı ózleriniŇ strukturalıq-semantikalıq ózgesheliklerine iye boladı. Bul ózgeshelikler til biliminde grammatikalıq san kategoriyasınıŇ tiykarǵı izertlew obykti bolıp esaplanadı. San kategoriyası barlıq dúnya tillerine tán bolǵan universal kategoriya bolǵanı menen hár qıylı tillerde san mánisiniŇ aŇlatılıwında bir qansha ayırmashılıqlardı kórsek boladı. Sonıń ushında Espersen san “eki qosıw eki teń tórt” sıyaqlı eń ápiwayı tábiyiy kategoriyalardıń biri bolıp túyilgeni menen oǵan tereńirek názer salǵanımızda onıń ózine jarasa hám logikalıq hám lingvistikalıq qıyınshılıqlarına iye ekenligin aytqan edi [13, 188]. Ásirese bul máseleler tipologiyalıq jaqtan tuwısqan bolmaǵan tillerde ayqın kórinedi. Qaraqalpaq hám inglis tillerindegi atlıqlarda san kategoriyası birlik hám kóplik oppoziciyanınan ibarat bolıp, atlıqlardıń birlik hám kóplik formaları bir hám birden zıyat kategoriyalıq mánilerin aŇlatıwda xızmet etedi. Eki tilde de tek ǵana kóplik formanıń kóplik mánisti bildiriwshi arnawlı jalǵawları bolıp, al birlik san forması óz aldına birlikti bildiriwshi jalǵawlarına iye emes. R. Qwirk h.b. inglis tilindegi atlıqlardaǵı jalǵawsız birlik san formasın sózliklerde qolanılatuǵın markersiz forma dep ataydı [15, 304]. J. Buranov h.b. birlik hám kóplik formaları belgisiz (unmarked) hám belgili (marked) formalar dep keltiredi [8, 15]. N. Baskakov, A. Dáwletov h.b., Ğ. Abduraxmanovlar túrkiy tillerindegi atlıqlardaǵı birlik san formasın nol kórsetkishli forma dep ataydı. R. Muryasov bolsa onı san kórsetkishli joq sózlik forması dep esaplaydı. R. Hadlston *boy* hám *boys* sózleri *boy* leksemasınıń birlik hám kóplik kórinisleri dep keltiredi [12, 239].

Bul joqarıdağı alımlardıń pikirlerinen kórinip turǵanıday, atlıqlardağı birlik san mánisi sózdıń tiykarı arqalı ańlatılatusının túsınsek boladı.

San kategoriyası birlik hám kóplik sanlardan ibarat bolıwına qaramastan usı kúnge shekemgi kópshilik izertlewler kóplik sanǵa qaratılǵan bolıp, birlik san mánisiniń ańlatılıw ózgeshelikleri dıqqattan shette qaldırılıp kelmekte. Sonlıqtan bolsa kerek ilimiy ádebiyatlar arasınan *kóplik kategoriyası* atamasında kóplegen ilimiy miynetlerdi ushıratsaq boladı. Pikirimizdiń dalili sıpatında A. Q. Orazımbetovtıń óziniń *“Házirgi qaraqalpaq tilinde san mánisiniń ańlatılıwı”* atlı miynetindegi pikirlerin keltirip ótpekshimen. *San mánisi qaraqalpaq tiline arnalǵan sabaqlıqlarda kóplik jalǵaw, kóplik kategoriyası dep ótilip til biliminiń morfologiya bóliminde sóz etilip kiyatır. Biraq usı sabaqlıqlarda da tek ǵana kóplik mániniń ańlatılıw usılları sóz etilip kelindi Al birlik mániniń ańlatılıw usılları dıqqattan shette qaldı* [14, 16]. Demek san kategoriyasınıń izertlew jumısların alıp barıwda birlik hám kóplik san mánilerin bildiriliw usılların qarama qarsı qoyǵan halda úyreniw máqsetke muwapıq keledi. Kóplik kategoriyası atamasına kelsek birlikten úlken túsınik kóplik, al kóplikten úlken uǵımnıń bolmaǵanlıǵı ushın ol tek birlikke qarsı qoyıla aladı hám óz ishinde eki oppoziciya dúze almaydı. Sonlıqtanda kóplik kategoriya arnawlı kategoriya statusına iye bola almaydı. Sebebi kóplik degen sózdıń ózi san mánisiniń bir tárepiniń óz ishine aladı [14, 3]. Sonıń menen birge, birlik san formasınıń birlikti bildiriwshi jalǵawlarınıń bolmawı hám bul formanıń haqıyqıy mánisinde birlik mánisti bermeytuǵanlıǵı boyınsha da alımlar arasında tartıslı pikirler bildirilgen. Máselen N. K. Dmitriev birlik san formasınıń hám birlik hám kóplik máni beretuǵanlıǵın jazadı. Onıń pikirinshe *at* sózi ulıwmalıq kollektivlik *atlar* mánisin berip, birlik hám kópliktiń mánileri sintaksislik qurılmalar arqalı anıqlanadı. R. Hadlston inglis tilindegi *boy* sıyaqlı túbir atlıqlardıń sanǵa neytral ekenligin atap ótedi. M. E. Dubrovina affiksiz birlik sanda birlik hám kóplik mánilerdiń parıqlanbaytuǵınıń jazadı. S. N. Ivanov óziniń maqalasında birlik hám kóplik san birlik san formasında jámleskenligin jazadı. L. S. Barxudarov nol kórsetkishli birlik formadaǵı sannıń mánisin kóplik emes máni dep ataǵanıma maqul dep jazadı [1, 47]. G. Corbett óziniń keń kólemlı *Number* (San) miynetinde túrk tilindegi *úy* (ev) sózi hám *úy* hám *úyler* mánisinde kele alatuǵanlıǵın ayta otırıp, bul tillerdegi san kategoriyası mánilik jaqtan *ulıwmalıq/birlik* hám *kóplik* oppoziciyasın dúzedi dep keltiredi [11, 14].

Lingvistikalıq ensiklopedialıq sózlikte (1990) birlik sannıń úsh semantikalıq túri keltirilgen.

1) birlik (tiykarǵı máni)

2) ulıwmalıq

3) taq sanlı-*Singularia tantum*, zatlıq hám abstrakt atlıqlar.

R.T. Kamalova óziniń dissertaciyasında tatar tilinde atlıqlar nominativ formada bóleklenip turǵan halda (mıs: *agach, kitap, urındıq, táǵármách, garmun, chilek*) birlik mánini kórsetpeydi, kerisinshe predmet haqqında ulıwmalıq túsınikti beretuǵanlıǵın aytadı [2, 57]. K.M. Lyubimov óziniń maqalasında nol kórsetkishli formada turǵan atlıqlardıń kontekstte hám konkret situaciyalarda gezlesetuǵın bir neshe mánilerin sanap ótedi: birlik (bir predmet), kóplik (bir neshe yamasa kóp predmet), juplıq (eki bir tekles predmet), jámlewshilik (klasslıq túsınik), partitivlik (pútinniń bólegi), belgisiz san (sanǵa parıqsız mániste bir yaki bir neshe predmet) [3, 81].

V.G. Guzev hám D. M. Nasilovlar nol kórsetkishli birlik forma san haqqında hesh qanday informaciya bermeytuǵınlıǵın jazıp túrkiy tillerde *bir* sózi birlik mánisti bildiriwshi grammatikalıq kórsetkish bola aladı degen toqtamǵa keledi. Olardıń pikirlerin inabatqa alatıǵın bolsaq *kitap* sóziniń birlik hám kóplik formaları *kitap-kitaplar* emes al *bir kitap-kitaplar* yáǵnıy *bir/lar* oppoziciyasıq kórsetkishlerden ibarat bolıwı kerek. Biraq bul kóz qaraslardıń barlıǵı, kontekstten tısqarıdaǵı, máseleniń tek ǵana teoriyalıq tárepleri bolıp, al ámelde inglis tilinde de qaraqalpaq tilinde de birlik máni jalǵawsız nol kórsetkishli formada bildiriledi.

Birlik hám kóplik san formaları hám mánileri. 1- Keste

San kategoriyası		
	Birlik san	Kóplik san
Forma	Affikssiz forma	Affiksli forma
Máni	Birlik/Ulıwmalıq	Kóplik

Mıs: *Men kitap oqıwdı jaqsı kóremen ǵapindegi kitap* sóziniń sanı belgisiz bolıp ulıwmalıq máni berip turǵan bolsa, al *biziń úy, biziń bala* sıyaqlı sintaksislik konstrukciyalarda bas sóz bolǵan nol kórsetkishli formadaǵı *úy* hám *bala* atlıqlarında birlik mánis anıq kórinip tur. Birlik formanıń birlikten basqa mánisleri birlik sannıń qosımsha mánileri bolıp, olar birlik sannıń birlemshi mánisi bola almaydı. Tómendegi misallardan nol kórsetkishli birlik formanıń tek birlik mánini anıq kórsetip turǵanın kórsek boladı.

Ana biraz sóyledi, onıń sózleri kewilli qol shappatlawlar menen bólinip turdı (T. Qayıpbergenov).

Bala úlken adamlarday maǵan qarap basın iydi de, waqtı xosh bolıp tuttıń basına shıqtı (Ó. Ayjanov).

Keshe *doktor* kelip oǵan miywa jewiń kerek, - dedi (Ó. A).

Maqset tım-tırıs turǵan boyı, dáslep *bólme* ishine kóz juwırttı. Kishkene ápiwayı *bólme*. Ishinde artıqmash *nárse* joq. Gónelew *shkaf*, ishi buwat-buwat papkalarǵa tolı eken. Bir stol, bir stul. *Stulda* birge kelgen *miliciyoner* otır. Ol *stoldıń* üstine bir bet aq qaǵaz, úsh reńde jazatuǵın sharikli *ruchkasın* alıp qoydı. *Telefondı* ózine ısırdı. Bas *kiyimin* sheship shashın tarawǵa tústi. Dım asıqpaytuǵın *adam* eken-dá... (A Aqnazarov)

Bul misallarda qıya shrifte jazılǵan sózlerdiń tiykarları menen ańlatılıp turǵan birlik sandaǵı atlıqlardı kóplik sanǵa aylandırıw ushın *-lar* kóplik affiksin jalǵawdıń ózi jetkilikli. Túrkiy tillerinde latin tilindegi sıyaqlı birlik sannıń arnawlı affiksleriniń bolmawınıń sebebi túrkiy tilleri birlikti ańlatıw ushın sózdiń túbiri jetkilikli dep qaraydı, al grammatikalıq nol kórsetkishke keletuǵın bolsaq, ol *-lar* kóplik jalǵawına qarama qarsı qoyıw maqsetinde shártli belgi sıpatında oylap tabılǵan.

Latin hám qaraqalpaq tillerinde atlıqtıń birlik hám kóplik formaları

2-Keste

	Birlik	Kóplik
Latin	phenomen ON	phenomen A
Qaraqalpaq	qubılıs 0	qubılıs LAR

Sonıń ushında birlik san formasın nol kórsetkishli forma dep emes al jalǵawsız forma yaki bolmasa sózdiń tiykarı dep qaraǵanıwız maqul.

Birlik hám kóplik oppozitsiyaları negizinen sanalatuǵın atlıqlarǵa tiyisli bolıp olardıń tiykarǵı mánileri daralıq hám kóplik mániler bolıp esaplanadı. Inglis tilinde *kitap-kitaplar* qarama-qarsılıǵı *book-books* emes al *a book-books* dep qaralǵanı durıs. Sebebi inglis tilinde sanalatuǵın atlıqlardıń birlikti ańlatıwshı kórsetkish *a/an* belgisizlik artiklleri bolıp esaplanadı hám konkret situatsiyalarda bul artikldiń birlik mánisi anıq kórinedi. Mıs:

We'll be in Australia for *one year* (or... *a year*). Wait here for *one minute* (=a minute) (M. Hewings).

Janet was *a pretty blooming girl*. (Dickens)

We could see *a wild stone-walled park*. (Galsworthy)

Tom sat down on *a chair in the room*. (R. Murphy)

Bul mısallardıń bárinde belgisizlik artili anıqsızlıq hám birlik mánilerinde kelip *girl, park, chair* sıyaqlı klasslıq atlıqlardıń bir ekzemplıyın ayırıp kórsetip tur. Qaraqalpaq tilinde atlıqlardıń san mánisi morfologiyalıq, sintaksislik hám leksikalıq-semantikalıq usıllarda ańlatıladı. Negizinde morfologiyalıq usıl jalǵawlı usıl bolǵanlıqtan kóbinese atlıqtıń kóplik mánisin beriwde qollanıladı. Biraq A. Q. Orazımbetov birlik san formasınıń nol kórsetkishli formada turıp birlik máni beriwinde morfologiyalıq usılǵa kiretuǵınlıǵın jazadı [14, 20].

Mıs: *Jolbarıs shońqıyıp otırdı, biraq názeri mende, ırıldawı pátli*. (Á. Shamuratov)

Bul mısalda gáp bir dana jolbarıs haqqında ketip atırǵan bolıp birlik mánini morfologiyalıq nol kórsetkishli jalǵawsız formada berip tur.

Birlik mánisti bildiriwde, túrkiy tillerine tán bolıp al inglis tilinde ushıraspaytuǵın jáne bir morfologiyalıq usıllardıń biri bul tartım jalǵawları bolıp esaplanadı. Bul usıl álbette nol kórsetkishli formaǵa qaraǵanda birlik mánini hám formalıq hám mánilik jaqtan anıq qılıp kórsetedi. Qaraqalpaq tilinde tartım kategoriyası tiykarınan atlıqlarǵa tán bolıp predmet yaki predmetlerdiń bir betke tiyisliligin ańlatıwda qollanıladı. Tartım óziniń birlik hám kóplik sandı bildiriwshı arnawlı affikslerine iye bolıp atlıqlardıń sońına tirkeledi. Betlik almasıǵı qaysı bette qanday sanda bolıwına qaramastan iyeleniwshı predmet birew bolsa tómendegi tartım affiksleri arqalı onıń birlik mánisi anıq kórinedi.

Tartım affiksleri

3-Keste

Betler	Birlik san	Kóplik san
I	-m, -ım, -im	-mız, -miz, -ımız, -imiz
II	-ń, -ıń, -iń	-ńız, -ıńız, -ińız, -ińiz
III	-ı, -i, -sı, -si	-ı, -i, -sı, -si

Inglis tilinde tartım affiksleri bolmaǵanlıqtan bul affikslerdiń mánileri iyelik kelbetlikleri (my, your, his, her, its, our, their) arqalı bildiriledi.

Mıs: *kitabım-my book; kitabıń-your book; kitabı-his/her book; kitabımız-our book*

Qaraqalpaq tilinde anıqlawshılardıń atlıqlardan aldın qollanılıp birlik yaki kóplik mánilerdi beriw san mánisiniń sintaksislik usılda ańlatılıwı dep esaplanadı. Qaraqalpaq tilinde atlıqtıń birlik san mánisi *bir* sanlıǵı menen hámde *taq, jeke, jalǵız* h.t.b *bir* mánisine jaqın bolǵan kelbetlikler menen qollanılganda anıq kórinedi. Inglis tilinde birlik máni *one* sanlıǵı, *a/an/the* belgili hám belgisizlik artiklleri hámde *a single, another, each, every, this, that* sıyaqlı anıqlawshılardıń atlıqqa prepositiv jaylasıwı arqalı anıq ańlatıladı.

I saw a dog. (exactly one)

I saw some dogs. (more than one)

Biraq inglís tilinde belgisizlik artikli barlıq waqıttada birlik mánisti bere bermeydi. Ayırım jaǵdaylarda *a* hám *an* artiklleri birlik mániden basqa ulıwmalıq, jámlewshilik, klasslıq mánilerdi de bildiriwde qollanıladı. Mıs:

A lion is a wild animal. (*The lion is a wild animal* desede sol máni kelip shıǵadı)

Sonıda atap ótiw kerek, belgisizlik artikli predmetlerdiń qaytalanıwshı hám turaqlı belgileri haqqında sóz bolǵanda ǵana ulıwmalıq-klasslıq mánisti berip, al predmettiń bir mártelik, jekkelik hám tamamlanǵanlıq háreketlerine baylanıslı jaǵdaylarda qollanılmaydı. Máselen:

The computer has revolutionized publishing.

?A computer has revolutionized publishing. (M. Hewings)

Bul mısallardaǵı soraw belgidegi gáp nadurıs bolıp, bunda *jeke bir kompyuter* (barlıq kompyuterler jıyınıtıǵı emes) *baspa tarawın rawajlandırđı* degen mánisti berip, al aldınǵısı ulıwmalıq mánide tuwrı qollanılıp tur.

Inglís tilindegi sanlatuǵın atlıqlar birlik sanda nol kórsetkishli formada turǵanı menen túrkiy tillerindegi tap sonday formadaǵı atlıqlardan ádewir pariǵ qıladı. Sebebi inglís tilinde birlik sandaǵı sanlatuǵın atlıqlardan aldın barlıq waqıtta belgili hám belgisiz artiklleri qollanıladı. Artiklleri atlıqlardıń mánileriniń ózgeriwine tikkeley tásir etip otıradı hám birlik, daralıq, klasslıq, anıqlılıq hám anıqsızlıq túsiniklerin keltirip shıǵaradı. Inglís tilindegi *a/an* belgisizlik artikli *one (bir)* sanlıǵınan kelip shıǵıp (eski inglís tilinde *an*) hám usı *one* mánisi ayırım turaqlı sóz dizbekelerinde saqlanıp qalǵan: *not a (=one) word did he say; in a (=one minute); at a time; wait a minute; at a blow; of an age* [10, 47]. Mıs: *Rome was not build in a day*.

R. Qwirk h.b. *a/an* belgisizlik artiklin pátlı *one* sanlıǵınıń pátsiz sanlıq kórinisi dep ataydı [15, 254].

Máselen *I have two children: a boy and a girl* (Headway) gápindegi *a boy* hám *a girl* sózleri birlik mánide qollanılıp belgisizlik artikli *one* mánisin pátsiz pishinde kórsetip tur. Qaraqalpaq tilinde de inglís tilindegi sıyaqlı atlıqlarda anıqsızlıq dárejesin ańlatıwshı til birlikleri bar. *Bir* sózi tek ǵana anıq sandı bidirip qoymay belgisiz predmetler haqqında aytqanda da qollanıladı. Bunday mániste bir sózi pátsiz ayılıp birlik sandaǵı atlıqtan aldında kóplik sandaǵı atlıqlardan aldında qolanıla beredi.

Inglís tilinde de, qaraqalpaq tilinde de logikalıq-semantikalıq jaqtan tek birlik sanda turıwshı sózler bolıp, olar leksikalıq birlik yamasa birlik mániniń leksika-semantikalıq usılda ańlatılıwı dep ataladı. Bular obyektiv shınlıqta dara halında gezlesetuǵın sózler bolıp esaplanadı. Semantikalıq birlik toparındaǵı sózlerge tómendegiler kiredi: 1) menshikli atlıqlar a) adam atları: George, Bayram b) geografıyalıq atamalar; qala, mámleket, dárya, teńiz, kól, taw atları: *Nókis, London, England, the Nile, Ámiwdárya, the Black Sea, Aral teńizi, Qarateren, Qarataw* v) aspan deneleri atları: *quyash, jer, ay, sholpan* g) úy haywanları jeke menshikli atları: *Qutlıyaaq, Fido*

2) adam hám haywanlardıń dara músheleri atları: *bawır, liver, til, tongue, bas, júrek*.

3) abstrakt atlar: *bilim, baxıt, knowledge, happiness*

Zatlıq hám abstrakt atlıqlar sanawǵa kelmeytuǵın atlıqlar bolıp ayırım alımlardıń pikirinshe san mánisinen tısqarıdaǵı atlıqlar dep esaplanadı [1, 82; 10, 24]. Biraq inglís tilinde

bunday atlıqlar san mánisinen tısqarıdağı atlıqlar bolǵanı menen birlik formada kelip birlik sandağı feyiller menen kelisedi. R. T. Kamalova inglis hám tatar tillerinde ruwxıy baylıqlarǵa baylanıslı bolǵan *batırılıq, tınıshlıq, tuwısqanlıq, talkativeness, solvency* sıyaqlı abstrakt atlıqlar kóplik mánini beredi dep jazadı [2, 65].

Zatlıq atlıqlar bóleklerge bólinesde ózlerine tán zatlıq belgisin joǵaltpaytuǵın atlıqlar qatarına kirip kóplik massalıq uǵımdı bildiredi. Máselen suwdı shashıratıp jibersede ol báribir suwlıq qásiyetin joytpaydı. Sol shashırandı bir neshe tamshılar qayta jıynalǵanda jáne suw massasın payda etedi. Sonlıqtanda *suw, un, may, hawa* sıyaqlı zatlıq atlıqlar kóplik affikslerin qabıl etpesede kóplik mánisti beredi [14,13].

Inglis tilindegi atlıqlar san kategoriyası boyınsha túrlenetuǵın hám túrlenbeytuǵın atlıq toparlarına bólinedi. Túrlenetuǵın atlıqlar birlik hám kóplik oppoziciyana iye bolǵan sanalatuǵın atlıqlar bolıp, al túrlenbeytuǵın atlıqlar oppoziciyaǵa iye bolmaǵan tek birlik san formasında turatǵın túrlenbeytuǵın birlik hámde tek kóplik formada keletuǵın túrlenbeytuǵın kóplik sandağı atlıqlar bolıp ekige bólinedi [15, 297]. Túrlenbeytuǵın atlıqlarǵa menshikli atlıqlar, zatlıq hám abstrakt atlıqlar kiredi. Menshikli atlıqlardıń referentleri dara predmetler bolǵanı ushın birlik formada qollanıladı: *Henry, the Thames*.

Abstrakt atlıqlar ózleriniń birlemshı hám ulıwmalıq mánilerinde sanawǵa kelmeytuǵın atlıqlar bolıp esaplanıp, olar sanaq sanlar hám belgisizlik artikli menen dizbeklespeydi hámde kóplik formada qollanılmaydı. Biraqta qandayda belgili bir situaciyaǵa baylanıslı bolǵan jaǵdaylarda abstrakt atlıqlar *a/an* artiklin qabıl etip jeke abstrakt halattı kórsetse, al kóplik formadağı abstrakt atlıqlar sol abstrakt qubılıslardıń muǵdarınıń kópligin ańlatıwǵa xızmet etedi. Mıs:

When *sorrows* come, they come not single spies. But in battalions. (Shakespeare)

It has been such *a joy* to see you and Holly. (Galsworthy)

Inglis tilinde zatlıq atlıqlar belgisizlik artikli hám kóplik formada kelip sol zatlardıń túrin, sortın ańlatıp bir túri, kóp túrleri mánilerin bildiredi.

This is *a* very rare and most delicious *wine*. (Dickens)

There are many different *wines* on this list.

Tómendegi sózler –s kóplik jalǵawın alsada birlik máni beredi hám birlik sandağı feyil menen kelisedi. Bular túrlenbeytuǵın kóplik formada turatuǵın birlik mánidegi sózler bolıp esaplanadı.

1) News sózi barlıq waqıtta birlikte qollanıladı: *No news is good news (prov)*.

2) Pán atamaları: *acoustics, athletics, classics, economics, ethics, gymnastics, linguistics, mathematics, phonetics, physics, politics, optics, tactics*.

Phonetics is a science of sounds.

3) Ayırım awırıw túrleri: *measles, mumps, diabetes, rickets, shingles*.

Measles is a contagious disease.

4) Sport túrleri: *darts, billiards, checkers, draughts, dominoes*.

Darts is becoming very popular as a spectator sport.

Juwmaqlap aytqanda birlik san hámme tillerge tán bolǵan universal túsiniq bolǵanı menen hár qıylı tiller semyasına kiriwshi qaraqalpaq hám inglis tillerindegi atlıqlarda birlik mániniń grammatikalıq qurallar menen ańlatılıwında bir qansha ózgesheliklerdiń bar ekenin

kórdik. Bul ózgeshelikler tiykarınan sózlerdiń birlik mánisin ańlatıwshı ayırıqsha sintaksislik qurallarına, sózdiń óziniń semantikasına hám eń baslısı kontekstke ğarezli.

References:

1. Бархударов Л. С. Очерки по морфологии современного английского языка/Л.С. Бархударов. -М., 1975. 156 с.
2. Камалова Р. Т. Категория лица, числа и притяжательности в татарском языке в сопоставлении с английским и немецким языками: дисс... канд. филол. наук /Р. Камалова – Казань, 2010. -218с
3. З.Любимов К.М. О числовом значении нулевой формы тюркских существительных / К.М. Любимов // Советская тюркология. — 1972. — №5. — С. 78-83:
4. Қыдырбаев А. Ҳазирги қарақалпақ тилинде атлық сөзлер. Нөкис, 1961.
5. Хаймович Б. С. Роговская Б. И. Теоретическая грамматика английского языка. Москва. 1987.
6. Ҳазирги қарақалпақ тили морфология. «Қарақалпақстан баспасы» Нөкис-1981.
7. Ҳазирги қарақалпақ әдебий тилиниң грамматикасы. Нөкис: «Билим» – 1994. 451 бет
8. Buranov, J., Hashimov, U., Ismatullaev, H. English grammar (Morphology and Syntax), O'qituvchi nashriyoti, Toshkent-1974.
9. Dáwletov A., Dáwletov M., Qudaybergenov M. Házirgi qaraqalpaq ádebiy tili. morfemika. Morfonologiya. Sóz jasalıw. Morfologiya. Nókis, Bilim, 2010. 251 b.
10. Ganshina, M.A. English Grammar /M.A. Ganshina, N.M. Vasilevskaya. -Ninth edition, revised. M.: Higher School Publishing House, 1964. - 548p
11. Greville G. Corbett. Number. Cambridge University Press, 2004.
12. Huddleston, Rodney. 1984. *Introduction to the Grammar of English* [Cambridge Textbooks in English]. Cambridge: Cambridge University Press.
13. Jespersen, Otto 1924. *The Philosophy of Grammar*. London: Allen and Unwin.
14. Orazımbetov A.Q. Házirgi qaraqalpaq tilinde san mánisiniń ańlatılıwı. Qaraqalpaqstan baspası, Nókis, 2010.
15. Quirk Randolph, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech, and Jan Svartvik. 1985. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. London and New York: Longman.